

Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava

Mgr. Tomáš Runa

**Vzdelávanie a dodržiavanie ľudských práv
z pohľadu učiteľov**

Bratislava 2022

Obsah

ÚVOD	5
Charakteristika výskumného súboru	6
Spôsob výučby ľudských práv v škole	7
Spôsoby vzdelávania v oblasti ľudských práv v škole	7
Odborné materiály využívané pri výučbe ľudských práv	10
Možnosť prejavu názoru žiaka na hodine zameranej na výučbu ľudských práv	12
Priestor pre problematiku ľudských práv vo vzdelávaní	14
Vplyv výučby ľudských práv na postoje žiakov	16
Miera aktivity učiteľa a školy v oblasti ľudských práv	18
Participácia školy v projektoch, programoch v oblasti ľudských práv	18
Participácia učiteľa na príprave žiakov pre Olympiádu ľudských práv	20
Dostupnosť odborných materiálov pre výučbu ľudských práv v škole	22
Vzdelávanie učiteľov v oblasti ľudských práv	23
Využitie poznatkov z kurzov a seminárov pri výučbe ľudských práv	25
Porušovanie ľudských práv v školskom prostredí	26
Porušenie práv učiteľa žiakmi	26
Typy porušenia ľudských práv v školskom prostredí	28
Spôsoby riešenia porušenia ľudských práv	31
Miera participácie žiakov na riešení porušenia ľudských práv	33
HLAVNÉ ZISTENIA	36
SÚHRN A ODPORÚČANIA DO PRAXE	43
LITERATÚRA	45

ÚVOD

*„Ak sú ohrozené práva jedného človeka,
sú oslabené práva každého človeka.“
(John Fitzgerald Kennedy)*

Výchova a vzdelávanie k ľudským právam podporuje hodnoty, presvedčenia a postoje ako rovnosť a spravodlivosť, ktoré povzbudzujú všetkých jednotlivcov, aby presadzovali svoje vlastné práva a práva iných. Rozvíja pochopenie spoločnej zodpovednosti každého za to, aby sa ľudské práva stali realitou v každej komunite. Tento proces predstavuje zásadný príspevok k dlhodobej prevencii porušovania ľudských práv a takisto významnú investíciu v snahe dosiahnuť spravodlivú spoločnosť, v ktorej sa budú vážiť a rešpektovať všetky ľudské práva všetkých osôb.

Vzdelávanie a dodržiavanie ľudských práv z pohľadu učiteľov je výskumná úloha, ktorá nadväzuje na dlhodobý monitoring a predošlé výskumy v predmetnej téme od roku 2005. Ako z názvu vyplýva, dôraz a zameranie výskumov sa zaoberá oblasťou vzdelávania a dodržiavania, resp. rešpektovania ľudských práv v škole s tým, že v tejto úlohe je problematika ľudských práv skúmaná z hľadiska učiteľov. Výskumy sú sledované kontinuálne, a tak je súčasťou výskumu komparácia s predošlými sledovanými obdobiami a načrtnutie vývojových trendov. Taktiež sú analyzované aj rôzne prvky z oblasti ľudských práv. Pri výchove a vzdelávaní k ľudským právam sú to napr. spôsoby vzdelávania a využívanie odborných materiálov pri ich výučbe, analýza priestoru pre spomínanú problematiku vo vzdelávaní a vplyv výučby na postoje žiakov či zmapovanie dostupnosti odborných materiálov a pod. Pri dodržiavaní a rešpektovaní ľudských práv je skúmaná skúsenosť s porušením práv, riešenie a miera participácie žiakov pri takejto situácii a analýza rôznych typov porušenia práv v školskom prostredí.

Cieľom výskumu je tiež prispieť do štvrtej fázy (2020 – 2024) Svetového programu výchovy k ľudským právam z dielne Organizácie Spojených národov, v ktorom mládež predstavuje cieľovú skupinu v rôznych oblastiach výchovy a vzdelávania, vrátane ľudských práv.

Výskum bol realizovaný v období október 2021 až júl 2022. Metóda zberu empirických dát bola vykonaná prostredníctvom dotazníka, ktorý bol distribuovaný do vybraných základných a stredných škôl na Slovensku učiteľom 7. až 9. ročníka základných škôl a 1. až 3. ročníka stredných škôl. Problematika vzdelávania a dodržiavania ľudských práv a práv dieťaťa v školskom prostredí z pohľadu učiteľov základných a stredných škôl bola analyzovaná na základe 14 otázok rozdelených do troch tematických okruhov – *spôsob výučby ľudských práv v škole, miera aktivity učiteľa a školy v oblasti ľudských práv a porušovanie ľudských práv v školskom prostredí*. Distribúcia dotazníkov a zber dát bol vykonaný cez Agentúru sociálnych analýz ASA s.r.o. Zozbierané dáta boli

neskôr spracované v štatistickom programe IBM SPSS. Výberovými kritériami boli pohlavie, typ školy, veľkosť bydliska a kraj SR. Po kontrole dotazníkov bolo celkovo štatisticky spracovaných 322 dotazníkov a návratnosť z plánovaného rozsahu výberovej vzorky 400 respondentov bola 80,5 %. Do výskumného súboru bolo zaradených 146 učiteľov základných škôl a 173 učiteľov stredných škôl. Pre matematicko-štatistické spracovanie boli použité tieto štatistické metódy spracovania dát:

- prvostupňová analýza údajov;
- druhostupňová analýza údajov;
- Pearsonov koeficient, kontingenčný koeficient;
- modus, medián, priemer, odchýlka a iné.

Interpretované boli prevažne výsledky, pri ktorých sa potvrdila štatisticky významná (signifikantná) závislosť. Získané údaje z roku 2021 boli komparované s výsledkami z výskumov v rokoch 2005, 2008, 2011, 2013, 2015, 2017 a 2019.

Charakteristika výskumného súboru

Vo výskume participovalo 322 pedagógov základných a stredných škôl na Slovensku. Z výskumného súboru bola štvrtina mužov (23,4 %) a tri štvrtiny žien (76,6 %). Podľa typu školy bolo zastúpenie podľa pohlavia nasledovné: súbor respondentov zo základných škôl prezentovalo 78,8 % žien a 21,2 % mužov, zo stredoškolských pedagógov bolo 74,6 % žien a 25,4 % mužov.

Pedagógovia základných škôl tvorili z celého súboru 45,8 %, pedagógovia zo stredných škôl 54,2 %. V stredných školách pôsobilo 71,1 % vyučujúcich v odborných školách a 28,9 % vyučujúcich v gymnáziách.

Najviac zastúpený bol Prešovský kraj (20,6 %), najmenej Trenčiansky kraj (7,2 %), pričom bolo dodržané zastúpenie všetkých krajov. Podrobné údaje sú zobrazené v *tabuľke 1*.

Tabuľka 1 Kraj pôsobnosti respondentov (v %)

Bratislavský kraj	14,6
Trnavský kraj	15,3
Trenčiansky kraj	7,2
Nitriansky kraj	12,1
Žilinský kraj	8,1
Banskobystrický kraj	8,7
Prešovský kraj	20,6
Košický kraj	13,4

Podľa veľkosti bydliska/obce, v ktorej sa škola nachádza, pôsobilo 7,9 % respondentov v najmenších obciach do 2 000 obyvateľov, 22,0 % v obciach do 10 000 obyvateľov, viac ako tretina (36,8 %) v mestách do 50 000

obyvateľov, takmer pätina (18,9 %) v mestách do 100 000 obyvateľov a 14,5 % vo veľkomestách nad 100 000 obyvateľov.

Vo výskumnom súbore malo zastúpenie 5,8 % učiteľov vo veku do 30 rokov, 24,0 % učiteľov od 31 do 40 rokov, 31,4 % od 41 do 50 rokov a najviac, 38,8 %, vo vekovej kategórii nad 50 rokov.

Podľa dĺžky odbornej praxe uviedla necelá desatina (9,2 %) počet rokov praxe do 5 rokov, 14,4 % z nich dĺžku praxe v rozmedzí od 6 do 10 rokov, 29,5 % deklarovalo 11 až 20 rokov, 25,6 % v rozmedzí 21 až 30 rokov a nakoniec najdlhšie slúžiacich učiteľov nad 30 rokov bolo 21,3 %.

Funkciu učiteľa vykonávalo 74,6 % respondentov, výchovných poradcov bolo 11,6 %, koordinátorov prevencie 6,1 %, zástupcov riaditeľa 5,2 %, inú funkciu bez špecifikácie uviedli 2,0 % z nich a 0,6 % tvorili riaditelia škôl.

HLAVNÉ ZISTENIA

Spôsoby vzdelávania v oblasti ľudských práv v škole

- Učitelia oboznamujú žiakov s otázkami ľudských práv predovšetkým na vyučovacích hodinách. Pomerne častým a frekventovaným spôsobom vzdelávania žiakov o ľudských práv, ktoré prezentovala takmer polovica respondentov, je prostredníctvom informácií na nástenkách, resp. v školských časopisoch a pod., ako aj formou besied v škole. Takmer 29 % učiteľov sa priklonilo k prednáškam odborníkov a pätina označila vzdelávanie cez rôzne súťaže. Iný spôsob bez konkretizácie prezentovali necelé 3 % vyučujúcich.

Porovnanie podľa typu školy neprinieslo zásadné rozdiely, možno avšak uviesť, že najdominantnejšiu formu získavania vedomostí o ľudských právach, vyučovaciu hodinu, prezentovali viac učitelia základných škôl (ZŠ 89,7 %, SŠ 84,3 %), podobne ako informácie na nástenkách a v školských časopisoch. Ostatné spôsoby vzdelávania deklarovali viac stredoškolskí pedagógovia: besedy v škole, prednášky odborníkov a iný spôsob. Ukázalo sa, že najväčší rozdiel vo vzdelávaní ľudských práv medzi základnými a strednými školami je pri využívaní súťaží. Tie označila takmer až tretina vyučujúcich zo stredných škôl a necelá desatina učiteľov zo základných škôl (ZŠ 9,0 %, SŠ 30,8 %). Potvrdil sa predpoklad, že stredoškólcami sú oproti žiakom v základných školách viac oboznamovaní s otázkami ľudských práv aktívnejšími formami výučby (prednášky, besedy, súťaže).

Porovnaním výsledkov za všetky skúmané roky 2005 až 2021 sa zistilo, že hoci vyučovacia hodina dosiahla mierny pokles, stále je to hlavný spôsob vzdelávania pri otázkach ľudských práv. Všetky spôsoby výučby zaznamenali pokles oproti poslednému zisťovaniu v roku 2019, jedinou

výnimkou sú informácie na nástenkách a v školských časopisoch, ktoré v predošlých výskumoch volilo od 25,6 % do 35,3 % respondentov, ale tentoraz to bola takmer polovica. Najvýraznejší pokles bol zistený pri prednáškach odborníkov až o vyše 27 percentuálnych bodov. Značný pokles dosiahli aj besedy v škole, súťaže a iný spôsob. Možným vysvetlením môže byť situácia s príchodom pandémie na Slovensko v prvej polovici roku 2020, kedy školy museli byť čiastočne uzavreté a vyučovanie prebiehalo online formou.

Odborné materiály využívané pri výučbe ľudských práv

- Pri výučbe ľudských práv využívajú učitelia predovšetkým odborné materiály a pomôcky. Štvrtina z nich uviedla, že sa opierajú skôr o učebnicu doplnenú ďalšími materiálmi a pätina zase uprednostňuje príručky doplnené učebnicou predmetu. Výhradne len učebnicu predmetu používa necelých 15 % pedagógov a menej ako desatina uviedla aj iný spôsob výučby.

Kým využívanie príručiek doplnených učebnicou a učebnice doplnenej inými materiálmi je v základných a stredných školách v približne podobné, pri samotnej učebnici alebo len odborných materiálov sa to už povedať nedá. Učitelia v základných školách sa výrazne viac spoliehajú na učebnicu predmetu bez pridania iných pomôcok (ZŠ 22,2 %, SŠ 8,8 %), odborné materiály a pomôcky bez učebnice sú doménou stredoškolských pedagógov (ZŠ 25,0 %, SŠ 33,9 %), podobne ako aj iná forma výučby (ZŠ 4,9 %, SŠ 13,5 %).

Výsledky výskumu za roky 2005, 2008, 2011, 2013, 2015, 2017, 2019, 2021 ukázali, že po prvýkrát prišlo k zmene najpoužívanejších materiálov pri výučbe ľudských práv na hodine. Kým vo všetkých doterajších výskumoch bola na prvom mieste učebnica doplnená inými materiálmi, v aktuálnom výskume učitelia najviac prezentovali výučbu výhradne na základe odborných materiálov a pomôcok. Učebnica doplnená inými materiálmi aktuálne predstavuje štvrtinu respondentov, pričom vo všetkých predchádzajúcich výskumných rokoch podiel tejto odpovede nedosiahol hodnotu nižšiu ako 40 %. Od roku 2013 stúpa používanie len učebnice predmetu a súčasný podiel je najvyšší za všetky sledované roky.

Možnosť prejavu názoru žiaka na hodine zameranej na výučbu ľudských práv

- Vo výskume bolo taktiež sledované, akou formou prebieha väčšinou výučba ľudských práv na hodinách učiteľov – respondentov. Necelá polovica uviedla, že žiaci majú možnosť prejaviť svoj názor na informácie získané z výkladu a vyše 40 % z respondentov sa priklonilo k odpovedi, že vyučovanie prebieha formou diskusie. Takmer 7 % vyučujúcich vedie

svoje hodiny formou výkladu učiva, kde na prejav názoru žiakov nie je priestor a 3,4 % pedagógov vyučuje inou formou.

Väčší priestor na vyjadrenie názoru majú stredoškoly, pretože učitelia v základných školách takmer až dvojnásobne prezentovali formu výučby cez výklad učiva bez priestoru na prejav názoru žiaka (ZŠ 9,0 %, SŠ 4,7 %). Možnosť prejsť svoj názor na informácie z výkladu učiteľa a iná forma sú v oboch typoch škôl praktizované v podobnej miere, vyučovanie formou diskusie je viac záležitosťou stredných škôl.

Komparácia dát za celé sledované obdobie ukázala, že stabilne vo všetkých rokoch v priemere každý druhý pedagóg ponúka svojim žiakom priestor na zareagovanie na jeho/jej výklad učiva. Od roku 2017 sledujeme nárast pri vyučovaní formou diskusie, no taktiež pri porovnaní s posledným zisťovaním sa mierne zvýšil podiel tých, ktorí nedávajú žiakom žiadny priestor na prejav názoru. Do popredia sa dostáva iná forma výučby a momentálne predstavuje druhý najvyšší podiel za všetky sledované roky.

Priestor pre problematiku ľudských práv vo vzdelávaní

- Viac ako polovica učiteľov je spokojná s aktuálnym priestorom pre problematiku ľudských práv v školách v rámci osnov jednotlivých vyučovacích predmetov a deklarovala, že by sa v školách mal ľudským právam venovať rovnaký priestor ako v súčasnosti. Necelých 45 % respondentov by však privítalo väčší priestor pre ľudské práva ako je to teraz a aktuálny priestor považujú za nedostatočný. Naopak, 4,4 % z vyučujúcich sa vyjadrilo, že by mal byť priestor venovaný výučbe ľudských práv menší ako v súčasnosti.

Ako pedagógovia základných škôl, tak aj stredoškolskí pedagógovia v rovnakej miere vyjadrovali spokojnosť so súčasným priestorom pre ľudské práva a v oboch prípadoch to predstavovalo viac ako polovicu. Rozdiely podľa typu školy sa prejavili pri odpovediach vyjadrujúcich väčší či menší priestor. Sú to učitelia základných škôl, ktorí jednoznačne viac požadujú menší priestor ako v súčasnosti (ZŠ 7,6 %, SŠ 1,7 %), na druhej strane stredoškolskí vyučujúci sa snažia viac o zvýšenie priestoru pre výučbu ľudských práv v škole (ZŠ 41,4 %, SŠ 46,8 %).

V porovnaní s predošlými výskumami sledujeme nižší záujem o väčší priestor pre ľudské práva a zároveň sa zvýšil podiel tých respondentov, ktorí vyjadrovali spokojnosť s aktuálnym priestorom na výučbu predmetnej oblasti. Percento tých, ktorí požadujú menší priestor sa zvýšilo a momentálne predstavuje najvyšší podiel za celé sledované obdobie.

Vplyv výučby ľudských práv na postoje žiakov

- Väčšina učiteľov vníma a spozorovala zmenu v názoroch a postojoch žiakov v uplatňovaní ľudských práv spôsobenú ich vzdelávaním v tejto oblasti. Žiadnu zmenu si nevšimla viac ako štvrtina z nich, pričom úplne

presvedčených o tom je len 3,7 % učiteľov. 16,2 % respondentov daný jav nevedelo, resp. nechcelo posúdiť.

Rozdiely podľa typu školy sú minimálne, možno ale konštatovať, že vo väčšej miere si zmeny u žiakov všimli vyučujúci zo stredných škôl. Tí takisto vo väčšej miere nevedeli posúdiť, či k nejakým zmenám prišlo, a tak učitelia základných škôl viac deklarovali, že zmeny nespozorovali.

Na základe porovnania výsledkov za výskumné roky 2005 až 2021 možno poznamenať, že vo všetkých rokoch si väčšina respondentov všimla pozitívny vplyv výučby ľudských práv na názory a postoje žiakov. Jedinou výnimkou, kedy podiel učiteľov s touto odpoveďou bol menší ako polovica, bol rok 2017. V každom prípade, percento tých, ktorí si zmeny nevšimli a taktiež tých, ktorí nevedeli túto záležitosť posúdiť sa zvýšilo. Pri odpovedi *neviem posúdiť* bol zaznamenaný dokonca druhý najvyšší podiel za všetky sledované roky.

Participácia školy v projektoch, programoch v oblasti ľudských práv

- Takmer tretina učiteľov potvrdila, že ich škola je zapojená v rôznych projektoch, programoch a súťažiach zameraných na ľudské práva. Najviac však respondenti na otázku nevedeli odpovedať – temer 42 %. Viac ako štvrtina odpovedala negatívne, že škola v takýchto aktivitách nie je aktívna. Tí, ktorí potvrdili zapojenie školy najčastejšie spomínali Olympiádu ľudských práv. Často uvádzali aj všeobecné projekty bez konkretizácie, či iné súťaže a aktivity. Jednoznačne viac sú v ľudskoprávných aktivitách aktívnejšie stredné školy oproti základným (ZŠ 18,6 %, SŠ 42,1 %). Viac ako tretina učiteľov základných škôl deklarovala nezapojenie svojej školy v týchto aktivitách, stredoškolských učiteľov bola necelá pätina. Neschopnosť odpovedať na otázku bol pri oboch typoch školy podobný. Kým účasť na olympiáde potvrdilo vyše 70 % stredoškolských pedagógov, ktorí potvrdili zapojenie školy v aktivitách, u učiteľov základných škôl to bola pätina. Ostatné typy projektov a súťaží majú však vyššie zastúpenie v základných školách.

Komparáciou podľa rokov skúmania 2005 až 2021 sa zistilo, že aktuálny podiel respondentov deklarujúcich zapojenie školy v aktivitách v oblasti ľudských práv je najnižšie za celé sledované obdobie. V porovnaní s posledným zisťovaním v roku 2019 klesol podiel takmer o 10 percentuálnych bodov. Tento pokles môže byť dôsledkom pandémie na Slovensku od roku 2020 so zatvorenými školami a dištančným vyučovaním. Taktiež aj podiel tých, ktorí nevedeli odpovedať, je najvyšší za všetky výskumné roky.

Participácia učiteľa na príprave žiakov pre Olympiádu ľudských práv

- Z celej výskumnej vzorky učiteľov (N = 322) sa osobne podieľa na príprave žiakov na Olympiádu ľudských práv vyše 13 % z nich. Necelá tretina síce uviedla, že sa osobne na príprave nepodieľa, no aspoň ich škola je zapojená do olympiády. Najviac respondentov, viac ako polovica, deklarovala nielen svoju neúčast', ale aj neúčast' svojej školy.

Pri porovnávaní podľa typu strednej školy sa do príprav viac angažujú učitelia v gymnáziách než v stredných odborných školách. Podiel je takmer dvojnásobne vyšší (SOŠ 13,6 %, G 26,5 %). Podobne je to aj pri odpovedi, že nie sú zapojení do príprav na olympiádu, ale ich škola áno (SOŠ 39,0 %, G 55,1 %). Vyučujúci z odborných škôl tak výrazne viac deklarovali vlastnú neúčast', ako aj neúčast' školy.

Analýzou podľa rokov skúmania registrujeme konštantný pokles podielu učiteľov zapojených do prípravy žiakov na olympiádu od roku 2015. Navyše, aktuálny podiel je najnižší za celé sledované obdobie. Od roku 2013 po aktuálny výskum sledujeme tiež nárast respondentov, ktorí uviedli, že ani ich škola nie je zapojená do olympiády.

Vzdelávanie učiteľov v oblasti ľudských práv

- Učitelia majú možnosť počas svojej pedagogickej/odbornej praxe sa zúčastniť školenia, seminára, konferencie či inej formy vzdelávania zameranej na problematiku ľudských práv. Z výskumnej vzorky sa takéhoto vzdelávania zúčastnilo 41,1 % respondentov. Väčšina oslovených tak deklarovala neúčast' na vzdelávaní.

Porovnanie podľa typu školy ukázalo, že účasť v rôznych formách vzdelávania v oblasti ľudských práv prezentovala tretina učiteľov základných škôl a takmer polovica učiteľov stredných škôl. V rámci typu strednej školy sú v účasti aktívnejší pedagógovia zo stredných odborných škôl ako z gymnázií (SOŠ 50,8 %, G 40,8 %).

Porovnaním údajov za sledované roky sa zistilo, že kým v období od roku 2005 do roku 2011 dochádzalo k neustálemu poklesu účasti učiteľov na vzdelávacích aktivitách k ľudským právam, od roku 2017 po aktuálne zisťovanie je trend opačný a registrujeme tak nárast v percentách.

Využitie poznatkov z kurzov a seminárov pri výučbe ľudských práv

- Z tých učiteľov, ktorí sa zúčastnili školení, seminárov a konferencií k téme ľudských práv, väčšina (necelých 80 %) z nich uviedla, že využila tieto poznatky získané zo spomínaných vzdelávacích aktivít pri výučbe ľudských práv v škole. Získané poznatky nevyužila pätina z nich.

Porušenie práv učiteľa žiakmi

- Väčšinou sa pri porušovaní práv v školách spomínajú žiaci a ich práva, no stretnúť sa môžeme aj s porušovaním práv učiteľa žiakmi. Porušenie práv zo strany žiakov vo výskume potvrdilo 6,3 % učiteľov. Väčšina učiteľov odmietla fakt, že by došlo k porušeniu ich práv, ale takmer pätina sa nevedela alebo nechcela k tejto situácii vyjadriť.

Porovnanie podľa typu školy ukázalo, že rozdiely sú minimálne. O pár percentuálnych bodov však prezentovali porušenie práv viac učitelia základných škôl (ZŠ 7,6 %, SŠ 5,2 %), ktorí aj vo vyššej miere sa nechceli alebo nevedeli vyjadriť, či k porušeniu došlo alebo nedošlo – prezentovala to štvrtina respondentov základných škôl a pätina respondentov stredných škôl.

Dlhodobým monitoringom dát z predchádzajúcich výskumov sa zistil pokles podielu učiteľov deklaruujúcich porušenie práv. V prvých rokoch výskumov to predstavovalo pätinu, v rokoch 2013 až 2019 desatinu a aktuálne to je viac ako 6 % z nich. Zvýšil sa tak podiel učiteľov, ktorí odmietli porušenie svojich práv, keďže odpoveď *neviem* dosiahla stabilnú hodnotu okolo 22 %.

Zaujímavé výsledky priniesla komparácia podľa kraja, v ktorom sa škola nachádza. Kým z Košického kraja ani jeden učiteľ porušenie práv žiakmi nepriznal, v Prešovskom kraji to bola viac ako desatina.

Podľa veľkosti bydliska deklarovali porušenie práv predovšetkým učitelia pôsobiaci v najväčších mestách nad 100 000 obyvateľov, popretie porušenia práv učiteľov bolo najmarkantnejšie v mestách do 50 000 obyvateľov a nakoniec na otázku nevedeli odpovedať najmä vyučujúci v najmenších obciach do 2 000 obyvateľov.

Typy porušenia ľudských práv v školskom prostredí

- Pri konkretizácii typov porušenia ľudských práv s akými sa stretli učitelia v škole bolo najčastejšie šikanovanie, ktoré označila necelá tretina respondentov. Frekventovanými porušeniami boli aj diskriminácia či iné typy. Učitelia tiež v menšej miere spomínali aj fyzické tresty, nemožnosť prejavovať názor, psychické tresty a nespravodlivé ohodnotenie.

Podľa typu školy majú učitelia základných škôl viac skúseností s väčšinou typov porušenia ľudských práv. Jediné typy, ktoré boli dominantnejšie u vyučujúcich zo stredných škôl, boli nespravodlivé ohodnotenie a iné typy bez konkretizácie. Stredoškolskí pedagógovia tiež skôr nevedeli odpovedať alebo tvrdili, že sa s porušením práv v škole nestretli.

Za celé sledované obdobie rokov 2005 až 2021 sledujeme zlepšenie situácie pri učiteľoch, ktorí deklarovali nestretnutie sa s porušením ľudských práv. V posledných dvoch výskumných rokoch to je viac ako polovica, kým v rokoch 2013 až 2017 bol podiel respondentov s touto odpoveďou v rozmedzí od 26,5 % do 39,1 %. Zvýšil sa aj podiel tých, ktorí

nevedia zaujať stanovisko a volili odpoveď *neviem*. Aktuálny podiel je najvyšší za všetky sledované roky. Výskyt šikanovania ako hlavného typu porušenia ľudských práv v škole sa zvýšil, no aj tak aktuálna hodnota patrí k tým nižším oproti ostatným výskumným rokom. Podobná situácia je aj pri diskriminácii, psychických či fyzických trestoch.

Šikanovanie je výraznejšie zastúpené v stredných odborných školách. Zaujímavosťou je, že učitelia – respondenti z gymnázií sa vôbec nestretli s fyzickými, psychickými trestami a s nespravodlivým ohodnotením. Na druhej strane vo vyššej miere oproti odborných školám hlásili skúsenosť s diskrimináciou a nemožnosťou prejavovať názor.

Štatisticky významné rozdiely sa prejavili podľa kraja. Najväčšia absencia stretnutia s porušením práv v škole bola zistená jednoznačne v Trnavskom kraji a nevedieť odpovedať prezentovali najmä respondenti v Bratislavskom kraji. V Žilinskom kraji majú najvyšší podiel zo všetkých krajov až tri typy porušenia ľudských práv: fyzické tresty, nemožnosť prejavovať názor a psychické tresty. Najfrekvencovanejší typ porušenia práv šikanovanie má najvyššie zastúpenie v Nitrianskom kraji.

Spôsoby riešenia porušenia ľudských práv

- V otázke riešenia prípadného porušenia ľudských práv v škole sa väčšina učiteľov obracia na vedenie školy. Pomerne často sa respondenti obracajú aj na rodičov žiakov, psychológa alebo problém sa snažia vyriešiť sami. Necelá štvrtina sa zvykne poradiť s inými učiteľmi a 3,4 % z nich rieši porušenie práv iným, nekonkretizovaným spôsobom. Len jeden respondent z celého súboru (0,3 %) sa vyjadril, že to nechal tak a neriešil podobnú situáciu žiadnym spôsobom.

Najmarkantnejší rozdiel podľa typu školy sa prejavil pri riešení porušenia práv obrátením sa na vedenie školy, ktoré je jednoznačne dominantnejšie v základných školách (ZŠ 68,8 %, SŠ 48,8 %). Učitelia základných škôl tiež riešia porušenie ľudských práv vo vyššej miere s rodičmi a inými učiteľmi. Stredoškolskí pedagógovia zase skôr so psychológom, iným spôsobom alebo problém riešia sami.

Porovnanie výsledkov z dlhodobého hľadiska za všetky výskumy 2005 – 2021 ukázalo, že mierne sa zmenilo poradie preferencií jednotlivých osôb pri riešení porušenia ľudských práv v škole. V prvých rokoch bol najčastejší spôsob riešiť problém sám, od roku 2011 je to obrátenie sa o pomoc na vedenie školy. Aktuálne riešenie s vedením školy dosahuje najvyššiu hodnotu za všetky sledované roky. Narastá aj podiel pri riešení problému s inými učiteľmi. Mierny pokles oproti poslednému zisťovaniu dosiahla možnosť riešenia s rodičmi a so psychológom.

Výsledky medzi strednými odbornými školami a gymnáziami priniesli najzreteľnejšie rozdiely najmä pri snahe riešiť problém sám a obrátení sa na rodičov, kde v oboch prípadoch mali vyššie zastúpenie pedagógovia z odborných škôl.

Miera participácie žiakov na riešení porušenia ľudských práv

- Pri riešení porušenia ľudských práv je veľmi dôležitá aj spolupráca zo strany žiakov. Vo výskume nás teda zaujímalo, či na spomínané porušovanie práv v škole poukazujú, alebo to taja. Ukázalo sa, že väčšina žiakov na porušovanie poukazuje, pričom tretina z nich deklarovala, že skôr poukazujú ako taja. Päťina žiakov podľa učiteľov porušovanie tají a štvrtina nevie posúdiť túto situáciu.

Podľa typu školy na porušovanie ľudských práv v škole viac poukazujú žiaci základných škôl, kde rozdiel v podiele je viac ako 10 percentuálnych bodov (ZŠ 58,6 %, SŠ 47,6 %). Necelá štvrtina vyučujúcich zo stredných škôl je názoru, že žiaci takéto veci taja – v základnej škole je to 15,2 %. Neschopnosť posúdiť poukazovanie, resp. tajenie je v oboch typoch škôl na približne rovnakej úrovni.

Sledovaním a porovnaním výsledkov zo všetkých výskumných rokov (2005 – 2021) pozorujeme, že po rokoch 2015 a 2017, kedy ani polovica respondentov nedeklarovala, že žiaci poukazujú na porušovanie ľudských práv, vzrástol tento podiel a v rokoch 2019 a 2021 opäť tvorí viac ako polovicu z nich. Navyše, percentuálny podiel tých, ktorí uviedli, že žiaci skôr poukazujú ako taja, je najvyšší za celé sledované obdobie (37,8 %). Treba však dodať, že narástlo percento učiteľov, ktorí nevedia situáciu posúdiť a je dokonca druhé najvyššie za celé sledované obdobie.

Štatisticky významné rozdiely sa prejavili podľa kraja. Podľa učiteľov jednoznačne v najvyššej miere poukazujú na porušovanie ľudských práv v škole žiaci v Trenčianskom kraji, tajenie a nízka participácia žiakov na riešení porušenia ľudských práv bola zistená predovšetkým v Košickom a Trenčianskom kraji, kde sa tak vyjadřila viac ako štvrtina vyučujúcich. Až takmer polovica respondentov v Trnavskom kraji nevedela situáciu posúdiť.

SÚHRN A ODPORÚČANIA DO PRAXE

Výsledky výskumu ukázali, že učitelia oboznamujú žiakov s otázkami ľudských práv predovšetkým na vyučovacích hodinách, ale často sa využívajú aj informácie na nástenkách, v školských novinách a tiež aj na školských besedách. Oproti poslednému zisťovaniu zaznamenali prednášky odborníkov a súťaže výrazný pokles, dôvodom môže byť epidemická situácia, ktorá nastala v prvej polovici roku 2020 a kvôli ktorej boli školy čiastočne uzavreté, resp. výučba prebiehala online formou.

Pri výučbe ľudských práv používajú učitelia najmä odborné materiály a pomôcky (bez učebnice predmetu). Je to po prvýkrát čo tieto materiály sú najvyužívanejšie za celé sledované obdobie od roku 2005, kedy najfrekvencovanejšími materiálmi bola vždy učebnica predmetu doplnená inými

materiálmi. Tretou najčastejšou odpoveďou sú príručky doplnené učebnicou s takmer pätinou respondentov, nasleduje vyučovanie jedine prostredníctvom učebnice a každý desiaty pedagóg využíva inú formu výučby (internet, didaktické pomôcky, prezentácie a pod.).

Takmer polovica vyučujúcich praktizuje takú formu na svojich hodinách, kde žiaci majú možnosť prejaviť svoj názor na informácie získané z výkladu. Taktiež viac ako 40 % z nich deklarovalo formu diskusie a len necelých 7 % uviedlo, že na prejav názoru žiaka nie je priestor.

V otázke priestoru pre problematiku ľudských práv v školách je viac ako polovica učiteľov spokojná s aktuálnym priestorom a sú názoru, že problematike ľudských práv by sa mal aj naďalej venovať rovnaký priestor ako v súčasnosti. Je však aj veľa takých (necelých 45 %), ktorí by uvítali jednoznačne viac priestoru, ako to je momentálne. Akokoľvek, v porovnaní s predošlými rokmi potreba väčšieho priestoru pre ľudské práva v školách klesla a momentálne podiel vyučujúcich s touto odpoveďou patrí k najnižším za všetky sledované roky.

Vplyv výučby ľudských práv u žiakov v názoroch a postojoch si všimla väčšina respondentov, na druhej strane neregistrovanie zmeny uviedla viac ako štvrtina z nich. Tí, ktorí si zmeny všimli a konkretizovali ich, uviedli, že žiaci sú podľa nich otvorenejší, tolerantnejší, kritickejší, obozretnejší, sebedomejší, hlbšie vnímajú ľudské práva a viac ich poznajú.

Necelá tretina učiteľov prezentovala, že ich škola je aktívna v ľudskoprávných aktivitách, štvrtina deklarovala pasivitu školy a až takmer 42 % z nich nevedelo na otázku o zapojení ich školy odpovedať. Podľa predpokladov sú školy aktívne predovšetkým v Olympiáde ľudských práv, ale vyučujúci prezentovali aj iné projekty a súťaže bez konkretizácie ich názvov. Vlastnú participáciu na príprave žiakov na spomínanú olympiádu potvrdilo 13,1 % učiteľov.

Viac ako štvrtina respondentov sa domnieva, že v ich škole nie je k dispozícii dostatok metodických príručiek a odborných materiálov k výučbe ľudských práv. Ostatní označili dostatok týchto materiálov, avšak 43 % z celého výskumného súboru by privítalo aj ďalšie materiály. V aktuálnom výskume je podiel učiteľov, ktorí prezentujú dostatok odborných materiálov k výučbe tejto problematiky najvyšší za všetky sledované roky a predstavuje takmer troch zo štyroch vyučujúcich.

Zo všetkých učiteľov z výskumnej vzorky sa počas svojej pedagogickej/ odbornej praxe zúčastnilo nejakého školenia, odborného seminára, konferencie, webinára či inej formy vzdelávania zameranej na problematiku ľudských práv 41,1 %. A tak väčšina učiteľov deklarovala neúčast v spomínaných formách vzdelávania. Až takmer 80 % z tých, ktorí sa zúčastnili počas svojej pedagogickej, resp. odbornej praxe nejakého školenia, kurzu alebo inej formy vzdelávania v oblasti ľudských práv, využila takto získané poznatky aj v praxi.

Stáva sa, že žiaci porušujú aj práva učiteľov. Vyjadrilo sa tak vyše 6 % z nich a necelá štvrtina sa nevedela alebo nechcela k tejto záležitosti vyjadriť. Ostatní

deklarovali, že ich práva neboli žiakmi porušené. Pri konkretizácii porušenia práv uvádzali učitelia fyzické a verbálne útoky, zásahy do súkromia, šikanovanie, nerešpektovanie osobnosti učiteľa či psychický nátlak.

Najrozšírenejším typom porušenia ľudských práv v školskom prostredí, s ktorými sa stretli učitelia aj medzi žiakmi navzájom je šikanovanie. Častými odpoveďami bola aj diskriminácia alebo iné typy porušenia. So všeobecným porušením práv však, podľa odpovedí učiteľov, nemá skúsenosť viac ako polovica z nich.

Keď príde v škole k porušeniu ľudských práv, vyučujúci sa s týmto problémom obracajú najmä na vedenie školy. Tretina z nich riešia porušenie s rodičmi a štvrtina z nich tiež využíva pomoc psychológa, resp. problém riešia sami, bez pomoci iných.

Viac ako polovica žiakov podľa učiteľov poukazuje na porušovanie práv v škole. Päťina z nich uviedla, že žiaci takéto problémy taja a štvrtina nevie posúdiť túto situáciu.

Na základe získaných výsledkov výskumu možno uviesť tieto odporúčania do praxe:

- I. prehlbovať výučbu ľudských práv a práv dieťaťa implementáciou do školských vzdelávacích programov a učebných osnov základných a stredných škôl;
- II. poskytnúť väčší priestor výchove a vzdelávaniu k ľudským právam v školách s dôrazom na praktické využitie;
- III. podporovať zapojenie a aktivitu školy v ľudskoprávných programoch, súťažiach a projektoch (prípadne spolupráca s inými školami a organizáciami) a motivovať pedagógov pri príprave a zapájaní žiakov;
- IV. vypracovať a posilňovať inovatívne metodické materiály pre výučbu ľudských práv;
- V. vytvoriť učiteľom podmienky pre účasť na vzdelávaní z predmetnej problematiky a podporovať ich snahu o celoživotné vzdelávanie v oblasti prevencie a odhaľovania porušenia práv v škole.

LITERATÚRA

Draft plan of action for the fourth phase (2020-2024) of the World Programme for Human Rights Education. OHCHR, Geneva 2019.

Human Rights Education in Primary and Secondary School Systems: A Self-assessment Guide for Governments. United Nations, New York, Geneva 2012.

Ročenka o deťoch a mládeži v SR za rok 2017. CVTI SR, Bratislava 2018.

RUNA, T.: Vzdelávanie a dodržiavanie ľudských práv z pohľadu učiteľov ZŠ a SŠ (záverečná správa z výskumu). CVTI SR, Bratislava 2022, 44 s.

SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv. Poradca podnikateľa, Bratislava 2006.

Sprievodca školským rokom 2021/2022. MŠVVŠ SR, Bratislava 2021.

Veľký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1999.

Názov: ***Vzdelávanie a dodržiavanie ľudských práv
z pohľadu učiteľov***

Autor: *Mgr. Tomáš Runa*

Jazyková úprava: *Mgr. Gabriela Aichová*

Vydavateľ a tlač: *Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava*

Rok vydania: *2022*

ISBN 978-80-8240-036-9